

Pluralismus a svobodná společnost

1. Míra otevřenosti otevřené společnosti

Uzavřená společnost, otevřená společnost. Problematiku naší práce vhodně vymezuje tento protiklad Karla Poppera (1945). Vyjděme z toho, že dobrá společnost nesmí být uzavřená, a položme si otázku, nakolik se může otevřená společnost „otevřít“. Mám na mysli onu míru otevřenosti, jež nevede k sebedestrukci společnosti, k její explozi nebo implozi. V literatuře, jež se otevřenou společností zabývá, ani v této knize se za takovou společnost samozřejmě nepovažuje společnost bez hranic. Hranice se mohou posouvat, avšak nějaká hranice bude existovat vždy, i když se může výrazně měnit její propustnost.

Hovoříme tedy o otevřené společnosti. Popper o ní teoreticky pojednal ve své práci *Otevřená společnost a její nepřítelé*, v níž je za prvního nepřítele takové společnosti (a tudíž za praotce uzavřené společnosti) označen Platón. To je velmi zkreslující pohled. Nás však na tomto místě Popperova teorie otevřené společnosti příliš nezajímá.¹ Stačí konstatování, že otevřená společnost je v podstatě svobodná společnost, jak ji chápe liberalismus;² a že přednost Popperova způsobu vyjadřování spočívá především v rafinované náznakovosti, v úžasné schopnosti vyvolávat asociace. Také z těchto

příčin ale obrat „otevřená společnost“ příliš mnoho nenapoví tomu, kdo usiluje o užší a hlubší pohled na věc.

Výchozí otázku dále rozvíjím: Společnost otevřená vůči čemu a otevřená do jaké míry? Může například dospět tak daleko, že do sebe pojme multikulturní a multietnickou společnost založenou na „diferencovaném občanství“? Podobné otázky si Popper nekladl, neboť to v jeho době nebylo zvykem. Popper nám ani nezanechal vodítko, jak k těmto problémům přistupovat. Chtělo by to rozluštit *genetický kód* otevřené společnosti, abychom pochopili, do jaké míry se společnost může otevřít a kdy se její otevřenost stává „přílišnou“. Zastávám myšlenku, že takovým genetickým kódem je pluralismus. Právě pluralismus totiž dokáže nejlépe ze všech koncepcí dešifrovat hodnotové představy a mechanismy, které daly historicky vzniknout svobodné společnosti a liberální obci, a je tudíž nejvhodnější pro vymezení a prohloubení nastolených problémů, o nichž budeme diskutovat.

2. Pluralismus a tolerance

Lze namítnout, že pluralismus není snadno uchopitelný, že je jeho koncepce příliš obskurní a složitá, než aby nám skutečně mohla posloužit jako nosná idea. Dalo by se též namítnout, že se z pluralismu naopak stal pojem aplikovatelný na cokoli, a proto příliš pohodlný i prázdný na to, aby se dal metodicky použít.

Tato poslední námitka není bohužel nepodložená. Už déle než půl století se posedlost po novinkách³ projevuje „opotrebováváním“ slov a podemíláním jazyka, na němž stojí rozvíjení jasných a zřetelných myšlenek. K takovým „opotrebovaným“ slovům, ba dokonce k těm nejopotrebovanějším, bezesporu patří právě pluralismus. Dnes je slovo „pluralismus“ v módě, a už jen proto se zařadilo mezi slova nadužívaná a zevšednělá. To však stále nepředstavuje dostatečný důvod pro to, abychom je odložili do sběru. Odkládané slovo totiž musí být nahraditelné, jinak si způsobíme nedozírnou škodu. Jelikož není „pluralismus“ nahraditelný, je zapotřebí tento pojem obnovit, zrekonstruovat. Obnova by měla ukázat, že pojem „pluralismus“ sice může být složitý (jako jsou složitě všechny významné pojmy), ale že není obskurní.

Z historického hlediska je již myšlenka pluralismu (*myšlenka* – nikoli slovo, které se objeví až o staletí později) implicitně obsažena v rozvíjející se koncepci tolerance, jež se pak postupně prosazuje v 17. století, v důsledku náboženských válek.⁴ Je zřejmé, že tolerance a pluralismus jsou dva odlišné pojmy; snadno si však domyslíme, že jsou vnitřně propojené. A to tak, že tolerance tvoří *předpoklad* pluralismu; netolerantní pluralismus je proto pluralismem falešným. Rozdíl spočívá v tom, že zatímco tolerance *respektuje* hodnoty

jiných, pluralismus *prosazuje* vlastní hodnotu. Neboť pluralismus tvrdí, že rozmanitost a nesouhlasné názory patří k hodnotám, jež obohacují jedince i jeho politickou obec.

Je nutno zdůraznit, že tu dochází k radikálnímu převrácení hledisek. Zásluha o tuto náhlou změnu perspektivy se často připisuje reformaci, především pak puritánství. Nejvýznamnějším zastáncem tohoto tvrzení byl A. D. Lindsay (1934).⁵ Při zevšeobecňování si však musíme dávat pozor. Protestantská reformace sice způsobuje nárůst počtu církví, ale na této roztržce a tříštění není nic skutečně pluralitního. Hovořili o puritánství, můžeme výslovně poukázat na zkušenost puritánských kongregací a komunit; není pochyb o tom, že pro anglické i americké puritány patřila „demokracie“ a „svoboda“ mezi zavrženímhodná slova i ideály. Je pravda, že puritáni hlásali svobodu svědomí a názoru; ve skutečnosti se však dožadovali svobody *vlastního* svědomí a názoru, a vůči názorům a vyznání druhých tolerantní nebyli. Dokud upíráme ostatním to, čeho se dožadujeme pro sebe, nelze bouření proti autoritám ve jménu svobody svědomí označovat jako pluralismus.

Přínos puritánské zkušenosti naopak spočívá v tom, že přeťala pouto mezi sférou božskou a císařovou a vedla následně k depolitizaci společnosti. Od dob puritánů se těžiště lidského života přesouvá do dobrovolných sdružení nezávislých na státu; v těchto sdruženích triumfuje vnitřní pouto (mezi sdruženými) nad vnějším poutem mezi jedincem a panovníkem. Depolitizace však neznamená, že by puritáni vymysleli pluralitní vidění světa. Nám na druhou stranu nejde o to, abychom tu odhalili

zakladatele pluralismu. Snažíme se spíše o to, abychom správně porozuměli novému, mimořádnému přínosu a významu tohoto „objevu“.

Až do 17. století se vždy mělo za to, že odlišnost způsobuje rozkol a nepokoje, jež pak vedou ke zkáze států. Proto se vždy mělo za to, že pro zdraví státu je nezbytná jednomyslnost. Ve zmíněném století se ale postupně prosadila opačná představa a v podezření začala upadat právě jednomyslnost. Na základě tohoto revolučního obratu se pohnáhlu vytvořila liberální a později liberálně-demokratická společnost. Starodávné říše, autokracie i despotie se zasazují i opírají o jednobarevné vidění světa, zatímco demokracie je pestrobarevná. Na různorodosti názorů a na odlišnostech se však zakládá *liberální* demokracie, nikoli demokracie klasická. Politický systém založený na konsenzu obohaceném a posíleném různorodostí názorů (*concordia discors*) ovšem nevymysleli Řekové z Periklových časů, vymysleli jsme ho my.